

DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2020-29-187-195>
УДК 373.811.161.2'35

Новосьолова Валентина Іванівна,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інститут педагогіки НАПН України, Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2987-7888>
ribusya@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ СЛОВНИКОВОЇ РОБОТИ УЧНІВ ЛІЦЕЮ ЗАСОБАМИ ПІДРУЧНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті авторка привертає увагу до актуальних питань, пов'язаних із важливістю словникової роботи старшокласників на уроках української мови в умовах реалізації «Концепції Нової української школи». Здійснено аналіз останніх наукових досліджень, державних нормативних документів із проблеми дослідження. Визначено, що складником словникової роботи є процес збагачення лексичного запасу та активізації нових слів у мовленні учнів 10–11 класів. Стверджено, що необхідність такої роботи визначається винятково важливою роллю слова в мовленні, низьким рівнем володіння живим українським словом здобувачами освіти, пріоритетністю ідей гуманізму в освітньому процесі й дисгармонією в системі цінностей сучасних учнів. Визначено, що словникова робота потребує системності й повинна бути добре організованою, педагогічно доцільно побудованою; процес збагачення й активізації словникового запасу учнів може ефективно здійснюватися за допомогою системи роботи, передбаченої засобами компетентісно спрямованих підручників української мови для учнів 10-го і 11-го класів (авторки Н. Голуб, О. Горошкіна, В. Новосьолова). Проаналізовано дібрані вправи, завдання й запитання, що утворюють цілісну дидактичну систему, спрямовану на досягнення кінцевих результатів, серед яких – розширення словника учнів і активізацію нових слів у їхньому мовленні з метою формування компетентних мовців у процесі вивчення української мови. Зазначено, що рубрики «Слово дня», «Екологія слова» в аналізованих підручниках спрямовані на відточування мовної майстерності, на формування мовного чуття. Зосереджено увагу на важливості урахування текстоцентричного підходу, доцільності вироблення потреби збагачувати мовлення впродовж життя. Подано методичні рекомендації щодо словникової роботи учнів ліцею засобами підручника української мови. Проілюстровано теоретичні положення зразками практичних завдань.

Ключові слова: словникова робота; збагачення словникового запасу; активізація нових слів; компетентісно спрямований підручник; система вправ і завдань.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Навчати мови – це передусім формувати в учнів уміння усвідомлювати й доцільно використовувати багатство її виражальних засобів, виробити потребу здобувати інформацію з різних джерел з увагою до нових слів, оцінювати й використовувати її для ефективної комунікації, висловлювати й відповідально обстоювати власну думку й позицію, вживаючи лексичний ресурс відповідно до сфери й ситуації спілкування. Багатий словниковий запас, уміння ефективно користуватися ним забезпечуватиме результативність спілкування в різних сферах суспільного життя, а отже і формуватиме власний досвід комунікативної взаємодії, який здобувач освіти застосовуватиме для успішних дій у конкретних повсякденних ситуаціях.

Нині немає жодної суспільної сфери, яка не потребує ефективних комунікаторів. Адже багатий активний словник – ознака цікавого й бажаного співрозмовника. З метою підвищення мовленнєвої культури старшокласників у процесі вивчення української мови особливу увагу, на нашу думку, необхідно приділяти словниковій роботі, спрямованій на збагачення, активізацію й удосконалення власного лексичного ресурсу. Словникова робота (далі СР) у процесі опанування учнями норм української літературної мови забезпечить якісно новий рівень практичного оволодіння засобами спілкування, якщо ґрунтуватиметься на засадах компетентнісного підходу.

У чинній програмі з української мови для 10–11 класів зазначено: «Сучасне навчання є компетентнісним, а отже орієнтованим не на засвоєння визначеного обсягу знань, а передусім на пізнання життєвих реалій, у яких ці знання мають значення» [1, с. 2]. Компетентнісний підхід спрямовує зусилля учителів української мови й літератури створити необхідні умови для «формування компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатого мовної особистості» [1], орієнтує учня досягати освітніх результатів для успішної самореалізації в житті, навчанні та праці, розширює можливості для практично зорієнтованої освіти. Відповідно, на уроках української мови необхідно виробити вміння й потребу в старшокласників систематично збагачувати словниковий запас упродовж життя для точного висловлення власних думок.

Наскрізне вміння «висловлювати думку усно й письмово» є спільним для формування всіх ключових компетентностей, зазначених у Концептуальних засадах «Нової української школи» [2]. Отже, орієнтиром освітніх досягнень з української мови має бути набуття досвіду доцільного використання виражальних засобів для ефективного входження в соціум, розвитку мовного чуття, відповідальності за мовні вчинки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На важливості словникової роботи акцентували увагу українські й зарубіжні науковці в методичних лінгводидактичних працях, присвячених розвитку мовлення учнів (М. Баранов, Н. Бондаренко, Н. Голуб, В. Капінос, Т. Ладигенська, Т. Лановик, М. Левченко, Л. Мацько, М. Пентилюк, К. Пономарьова, Г. Шелехова, В. Шляхова та інші).

За останні роки з'явилася численна кількість наукових студій, які висвітлюють багатоаспектність функціонування в мовленні учнів виражальних мовних засобів. Окремим аспектам проблеми методики словникової роботи, а саме збагаченню мовлення лексичними засобами й активізації лексичних засобів мови, присвячено наукові розвідки таких вчених-методистів, як Н. Голуб (власне українською лексикою) [3], Т. Груба (синонімічними формами на міжпредметній основі) [4], Л. Кожуховська (українською фразеологією) [5], Т. Левченко (етнокультурознавчою лексикою [6] та інші. Систему вивчення виражальних мовних одиниць (словотворчих і морфологічних) на основі текстів розмовного, художнього й публіцистичного стилів запропонувала у

своєму дослідженні Л. Алексєєва [7]. Заслуговує на увагу наукова розвідка Н. Бойко, у якій авторка запропонувала методи тлумачення нових слів з урахуванням особливостей їхньої семантичної структури [8].

Для нашої статті цінними є наукові праці лінгводидактика М. Баранова, який розробив науково-методичні основи збагачення словника учнів, глибоко дослідивши означену проблему. Учений довів, що комунікативними потенціями найбільшою мірою володіють тематичні групи слів. Експериментальні дані його дослідження дають підстави стверджувати, що ефективним прийомом у процесі словникової роботи є «тематичне (за смисловими темами) групування слів» [9, с. 69].

Отже, аналіз методичної літератури дає змогу зробити висновок, що тематичні групи слів є тим мовним матеріалом, який доцільно пропонувати учням для збагачення й удосконалення їхнього словникового запасу в процесі СР. Праці з питань збагачення активного словника й функціонування в мовленні учнів виражальних засобів, безперечно, є цінним науковим здобутком. Водночас навчально-методичних розроблень, які реалізували б основні аспекти СР, зокрема збагачення словникового запасу старшокласників, в умовах компетентнісного навчання недостатньо.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті – схарактеризувати особливості СР, спрямованої на збагачення й активізацію словникового запасу учнів ліцею, у процесі опанування норм української літературної мови засобами компетентнісно спрямованих підручників української мови для 10-го, 11-го класів (автори Н. Голуб, О. Горошкіна, В. Новосьолова).

Загальновідомо, що чим вища системна організація роботи, тим відчутнішим є її результат. СР вимагає системності й повинна бути добре організованою, педагогічно доцільно побудованою. Основним складником цієї роботи є збагачення й активізація словникового запасу здобувачів освіти на уроках української мови.

Системна СР в умовах реалізації освітньої реформи «Нова українська школа» має бути спрямована на розв'язання поставлених у концептуальних засадах завдань, і зокрема тих, що стосуються формування спроможної навчатися впродовж життя особистості, її громадянської позиції та моральних якостей [2]. Одним із дев'яти ключових компонентів у «Формулі нової школи» є наскрізний процес виховання, який формує цінності [2, с. 7].

Слово в цьому процесі займає центральне місце, воно перебуває в тісному зв'язку з одиницями інших мовних рівнів. Необхідність СР визначається винятково важливою роллю слова в мовленні, низьким рівнем володіння живим українським словом учнями, дисгармонією в системі цінностей сучасних учнів. Учні спроможні відтворювати фрагменти несистематизованих знань, проте часто не вміють застосовувати їх для розв'язання життєвих проблем [2, с. 4].

Як показує практика, що більшою кількістю аналізаторів сприймається слово, то краще воно запам'ятовується, а ефективність закріплення семантизованого слова в довготривалій пам'яті учня залежить від скорочення проміжку часу між моментом тлумачення слова і його актуалізацією.

У процесі засвоєння лексичного значення нового слова можна використовувати два основних методи тлумачення його: *семантичний* (від сприймання слова до пояснення його семантики) й *оносемантичний* (від розкриття ситуації, що міститься в тексті, до назви ситуації, її опису).

Оносемантичний прийом, на нашу думку, більш ефективний, тому що семантика слова розкривається через показану у висловленні ситуацію, тобто через текст, який безпосередньо впливає на уяву, бо описана ситуація – це приклад вчинку, який має бути взірцевим.

Водночас із семантизацією слова передбачається робота із запобігання помилок. Для цього учневі потрібно оволодіти «методом конструювання», який передбачає такі вміння: 1) «контролювати» добір слів, тобто використовувати слово у властивому значенні; 2) розкривати лексичну сполучуваність і сферу стилістичного використання слова; 3) знаходити лексичну (мовленнєву) помилку й усувати її; 4) використовувати семантизоване слово у власному мовленні, тому що «лексика поповнюється під час побудови зв'язного тексту» [10, с. 48].

Робота із запобігання помилок пов'язана з порушенням лексичної сполучуваності, зорієнтована на вміння учнів будувати семантичне визначення. Учні під час цієї роботи правильно розмежовуватимуть відтінки значень синонімів, складатимуть словосполучення й будуть вживати точний синонім у процесі редагування деформованого тексту, у якому повторюються одні й ті ж слова, за умови, якщо в них вироблене вмінням тлумачити лексичне значення слова. Відповідно потребує особливої уваги робота з текстом, адже саме на основі використання у зв'язному висловлюванні утворюється множинність асоціацій, пов'язаних із конкретною лексичною одиницею.

Під час підготовки до написання творчих робіт необхідно формувати в учнів уміння виражати той самий зміст різними словами, тобто володіти способами увиразнення тексту. На жаль, аналіз учнівських творчих робіт дає підстави стверджувати про несформованість у здобувачів освіти умінь урізноманітнювати й увиразнювати своє мовлення відтінками значень синонімів. Учні використовують найбільш звичні їм слова, ті, що «на слуху». Наприклад, описуючи вчинки, пов'язані з виявами добра, вживають переважно слова «доброта», «добро», «добрий», але не близькі за значенням – *доброзичливість, прихильність, тепло* тощо. Чітка, переконлива думка нинішнього здобувача освіти, утілена в ясну й виразну форму, є рідкісним явищем. Лексичні помилки зумовлені нерозумінням значень слів, незнанням сфери уживання їх та лексичної сполучуваності слів.

Отже, слово входить до активного словника за умови, коли учень добре розуміє його лексичне значення, усвідомлює правильність граматичних форм, тобто закріплюється в його пам'яті лише в процесі активного використання в мовленні. Здобувач освіти вживає лексичні одиниці, вибирає відтінки їхніх значень залежно від сфери й ситуації, у яких відбувається комунікативний процес.

Важливо навчити старшокласників використовувати здобуті в базовій школі теоретичні знання як практичний засіб пояснення життєвих явищ і розв'язання проблем, застосувати досвід успішних дій у конкретних ситуаціях.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH FINDINGS

Досягнення оптимальних освітніх результатів реальне за умови втілення ключових компетентностей у зміст компетентісно спрямованого підручника української мови. На етапі переходу до нових освітніх стандартів створено й експериментально перевірено в закладах загальної середньої освіти підручники української мови для 10-го класу (авторки Н. Голуб, В. Новосьолова) й 11-го класу (авторки Н. Голуб, О. Горошкіна, В. Новосьолова) [8; 9].

Систему завдань і вправ для збагачення словникового запасу учнів побудовано в підручниках за принципом ієрархічної послідовності: *рецептивні* (аналіз мовних (лексичних, стилістичних) засобів тексту-зразка); *відтворювальні* завдання за зразком, *репродуктивні*; за поданим *алгоритмом* дій; *конструктивно-продуктивні*, *частково-пошукові*, *дослідницькі*; *творчі*.

Спираючись на типологію компетентнісно орієнтованих вправ О. Кучерук [11], запропонована в підручниках методика базується на системі завдань, що передбачають організацію діяльності учнів за чотирма напрямками.

I. *Завдання, зорієнтовані на вироблення, систематизацію, закріплення, контроль знань із лексикології, стилістики*: з'ясування лексичного значення незнайомих слів за словником і контекстом; упізнання слова за його значенням; пояснення значення використаних слів; проведення спостереження над лексичними явищами в текстах різних стилів і типів мовлення; виявлення означених слів у тексті; розмежування стилістичних ознак слів; виконання тестових завдань;

II. *Завдання, які передбачають розвиток, контроль практичних навчально-мовних умінь*: тлумачення лексичних значень слів; складання речень зі вказаними словами; групування лексичних засобів; добір і заміна слів синонімічними; оцінювання функційної ролі слів у тексті; аналіз лексичних засобів тексту.

III. *Завдання, які передбачають текстотвірну діяльність учнів, спрямовані на розвиток і контроль навичок текстосприймання й текстотворення, умінь письма*: читання (слухання) текстів різних стилів; формулювання теми й основної думки тексту; підготовка усних (письмових) переказів; пошук у тексті частини, яка потребує розширення; добір фактів (доказів) для твору-роздуму; складання, написання творів різних типів, стилів мовлення; підготовка й захист проєктів; редагування текстів.

IV. *Завдання, що орієнтовані на розвиток, контроль живого спілкування в різних соціальних ситуаціях*: складання діалогів; моделювання й аналіз мовленнєвих ситуацій; уведення в готовий текст мовленнєвої ситуації; участь у рольових іграх, дискусіях різної тематики.

Вправи, завдання й запитання створених нами підручників української мови утворюють цілісну систему словникової роботи, спрямовану на досягнення кінцевих результатів, передбачених навчальною програмою.

Розглянемо на конкретних прикладах, як можна реалізувати систему СР із допомогою зазначених підручників [12; 13].

Дібрані завдання і вправи дадуть змогу кожному учневі зрозуміти важливість багатого словникового запасу для виразного правильного й точного формулювання своїх думок. Наприклад, на початку вивчення розділу «Лексична норма» поставлено низку запитань для бесіди, яка мотивує учнів виробити потребу уважного ставлення до нових слів, поповнення словникового запасу впродовж життя (Впр. 52, 10 кл.): «*Пригадайте, що вам відомо про лексичний склад української мови. У чому полягає важливість знання лексикології для кожної людини? Чи відчуваєте потребу постійно поповнювати свій лексичний запас? У яких ситуаціях ви відчували безпорадність під час вибору потрібного слова? Чи поповнювався ваш лексикон останнім часом новими словами? Якими? Як ви сприймаєте появу в мові нових слів?*».

Для активізації використання нових слів, усуненням лексичних (мовленнєвих) помилок учнями нами передбачено окремі рубрики підручників. Наприклад, рубрика «Слово дня» сприятиме збагаченню активного словника учнів українськими словами, несправедливо відсунутими на периферію вжитку (наприклад, слова *велемовний, вабити, легіт, плекати, тужавий, втіха, навзаєм, ошатний, обопільний, прагнення, жага, снага, залюбки, гамувати, надмір, навдивовижу, жевріти, завада, натомість*,

донині, гудити, нищий, забаванка, поговор, овва, літепло, приваба, принада, мисткиня, зятимити, досхочу, бентежити, журливий, зворушливий, достеменно, гортати, гаяти, обабіч, мандри, навманья, оаза, мерщій, подейкувати, хутчій та інші).

Дібрані авторками підручників «слова дня» об'єднано в тематичні групи відповідно до соціокультурної теми кожного уроку. До «слів дня» запропоновано добирати епітети, синоніми, вибудовувати асоціативні ряди, складати діалоги, творчі роботи з ними. Наприклад, активізації «слів дня» запропоновано досягти в завданнях (Впр. 2, 10 кл.): «Що означають слова з рубрики «Слово дня»? Які асоціації викликають вони у вас? Чи послуговуєтеся ви ними? Доберіть до них синоніми. Чи є зв'язок між темою уроку і «словами дня»? Активізуйте впродовж уроку ці слова в мовленні. Складіть речення зі «словами дня» в контексті теми уроку».

Слова рубрики «Слово дня» можна використовувати під час групової роботи. Робота в парі, команді є основою багатьох завдань і вправ. Ефективне виконання їх можливе за умови об'єднання ідей і співпраці кожного учасника групи. Наприклад (Вправа 29.1., 10 кл.): «Об'єднайтеся в пари. Прочитайте слова. Запишіть їх у три колонки: 1) відомі вам, активно вживані в мовленні; 2) частково (приблизно) зрозумілі чи відомі вам; рідко вживані; 3) слова, лексичне значення яких вам не зрозуміле, у мовленні не вживаєте. Оберіть із цього переліку слова дня. Обґрунтуйте вибір»; «Візьміть участь у дискусії «На добро відповідай добром, а на зло?», уживаючи слова дня. Висловлюючи свою думку, уникайте дискримінації думок інших упродовж спілкування».

Авторками також запропоновано старшокласникам створити «Журнал досягнень», виділити в ньому рубрику «Мій активний словник» і щоразу записувати до нього нові слова й нормативні сполуки для ефективного оперування засвоєним лексичним ресурсом у необхідних ситуаціях спілкування.

Кожен параграф підручників містить рубрику «Екологія слова», покликану відточувати мовну майстерність здобувачів освіти, формувати мовне чуття, наприклад:

Говорімо правильно: крапає, накрапає (а не капає) дощ, досі (а не досі), цієї миті (а не в даний момент), цього року (а не в цьому році), кілька років тому (а не кілька років назад; тому назад), здобувати (а не отримувати, одержувати) освіту, складати іспит (а не здавати екзамен), немає потреби (а не відпала необхідність).

Надаваймо перевагу українським словам: гасло, заклик (а не девіз), стінопис (а не графіті), книголюб (а не бібліофіл), славень (а не гімн), пихатий, зарозумілий, чванькуватий (а не гоноровитий), початківець (а не дебютант), утікач (а не дезертир), проголошувати (а не декларувати).

Система завдань СР наших підручників передбачає з'ясування й аналіз лексичного значення слів, окремих висловів, що умовно позначені однією зірочкою в текстовому матеріалі вправ підручників, добір синонімів до слів, які позначено двома зірочками, фразеологічних синонімів, фразеологічних антонімів, утворення синонімічних рядів. Дотримання в підручниках балансу між завданнями репродуктивного й пошукового характеру сприяє активізації пізнавальної активності учнів. Уміння вживати означені слова, оперувати ними в необхідних ситуаціях спілкування формуються в процесі характеристики й створення мовленнєвих ситуацій, диспутів, дискусій, залучення до діалогу.

Виконання рефлексійних завдань дасть змогу старшокласникам усвідомити свої навчальні досягнення, проаналізувати здобуті результати й визначити власні цілі навчання. Важливо, щоб учень розумів важливість, мету, значення виконуваного завдання для подальшого навчання й життя.

На нашу думку, урахування означених методичних положень у процесі роботи сприятиме розумінню учнями мети СР, потреби збагачення словникового запасу впродовж життя, усвідомленню учнями необхідності постійного розширення власного словника, оволодіння способами його накопичення, поглиблення й удосконалення, вибору необхідного слова в процесі комунікації й творчої діяльності.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Отже, упровадження в освітній процес розробленої в компетентнісно спрямованих підручниках української мови для 10, 11 класів системи словникової роботи сприятиме формуванню в учнів умінь чітко й виразно висловлювати думку впродовж комунікативної взаємодії, створенню письмових висловлень певного стилю й типу мовлення з урахуванням мовленнєвої ситуації, дотримуватися лексичних норм, знаходженню й усуненню лексичних помилок.

Перспективи досліджуваної методичної проблеми вбачаємо в ширшому використанні міжпредметних зв'язків, насамперед з українською і світовими літературами, а також упровадження інтеграції з цими навчальними предметами в аспекті розроблення спільної системи видів робіт.

5. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 10–11 класи (рівень стандарту) [Електронний ресурс] Доступно: <<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>> [Дата звернення 13 Жовтня 2020].
2. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи, М. Грищенка, Ред. Київ, Україна: 2016 [Електронний ресурс]. Доступно: <<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>> [Дата звернення 12 Жовтня 2020].
3. Голуб, Н., 1997. Збагачення мовлення учнів 5–7 класів власне українською лексикою, *автореф. дис.... канд. пед. наук, Київ, Україна*.
4. Груба, Т., 1999. Збагачення мовлення учнів V–VI класів синонімічними формами на міжпредметній основі, *автореф. дис.... канд. пед. наук, Київ, Україна*.
5. Кожуховська, Л., Збагачення мовлення учнів 5–7 класів українською фразеологією, *автореф. дис.... канд. пед. наук, Київ, Україна*.
6. Левченко, Т., 2001. Збагачення мовлення учнів 5–7 класів етнокультурознавчою лексикою, *автореф. дис.... канд. пед. наук, Київ, Україна*.
7. Алексеєва, Л., 2008. Робота над уживанням учнями 5–7 класів виражальних мовних засобів у текстах різних стилів, *автореф. дис.... канд. пед. наук, Київ, Україна*.
8. Бойко, Н. І., 2000. Експресивна лексика та її лексикографічна інтерпретація, *Дивослово, № 7, с. 19–23*,
9. Баранов, М. Т., 1985. Научно-методические основы обогащения словарного запаса школьников у процессе изучения русского языка в 4–8 классах, *дис.... докт. пед. наук, Москва, Россия*.

10. Жинкин, Н. И., 1960. Исследования внутренней речи, *Известия АПН РСФСР*, Вып. 113, Москва, Россия, с. 113–118.
11. Кучерук, О. А., 2011. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика: [монографія], Житомир, Україна: ЖДУ ім. І. Франка.
12. Голуб, Н. Б., Новосолова, В. І., 2018. *Українська мова*. Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти, Київ, Україна: Педагогічна думка.
13. Голуб, Н. Б., Горошкіна, О. М., Новосолова, В. І., 2019. *Українська мова* (рівень стандарту) підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти, Київ, Україна: Педагогічна думка.

PECULIARITIES OF VOCABULARY WORK OF LYCEUM STUDENTS BY MEANS OF UKRAINIAN LANGUAGE TEXTBOOK

Valentyna Novosolova,

phD., Senior researcher of Science

Department of learning Ukrainian Language and Literature

Institute of Pedagogy of NAPS of Ukraine

Kiev, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2987-7888>

ribusya@ukr.net

Abstract. In the article, the author draws attention to the relevant issues related to the importance of vocabulary work of high school students in Ukrainian language lessons under the conditions of implementation of the «Concept of the New Ukrainian School». The analysis of the latest scientific researches, the state regulatory documents on the research problem is carried out. It is determined that the component of vocabulary work is the process of vocabulary enrichment and activation of new words in the speech of students of 10–11 grades. It is argued that the need for such work is determined by the extremely important role of a word in speech, low level of Ukrainian language speaking proficiency of students, the priority of humanism in the educational process and disharmony in the value system of modern students. It is determined that vocabulary work needs to be systematic and should be well organized, pedagogically expediently constructed; the process of enrichment and activation of students' vocabulary can be effectively carried out with the help of the system of work provided by means of competence-oriented textbooks of Ukrainian language for students of the 10th and 11th grades (authors N.B. Holub, O.M. Horoshkina, V.I. Novosolova). Selected exercises, tasks and questions that form a holistic didactic system aimed at achieving end results, including expanding students' vocabulary and activation of new words in their speech in order to form competent speakers in the process of learning Ukrainian language. The rubrics «Word of the day», «Ecology of the word» in the textbooks are aimed at honing language skills, the formation of language sense. Attention is focused on the importance of taking into account the text-centric approach, the expediency of developing the need to enrich speech throughout life. Methodological recommendations on vocabulary work are given. Theoretical positions are illustrated by examples of practical tasks.

Keywords: vocabulary work; vocabulary enrichment; activation of new words; competence-oriented textbook; system of exercises and tasks.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Ukrainska mova. *Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv z ukrainskoiu movoiu navchannia. 10–11 klasy (riven standartu)* [Program for secondary education institutions with the Ukrainian language of teaching]. Dostupno: <<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>>.
2. *Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly* [The New Ukrainian school: conceptual foundations for reforming secondary schools]. M. Hryshchenka, Red. Kyiv, Ukraina: 2016. Dostupno: <<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>>.
3. Holub, N., 1997. Zbahachennia movlennia uchniv 5–7 klasiv vlasne ukrainskoiu leksykoiu [Enrichment of speech of 5-7th graders with authentic Ukrainian vocabulary]. *avtoref. dys.... kand. ped. nauk.*, Kyiv, Ukraina.
4. Hrubá, T., 1999. Zbahachennia movlennia uchniv V–VI klasiv sinonimichnymy formamy na mizhpredmetnii osnovi [Enrichment of speech of 5-6th graders with synonymic forms on the cross-subject basis]. *avtoref. dys.... kand. ped. nauk.*, Kyiv, Ukraina.
5. Kozhukhovska, L., Zbahachennia movlennia uchniv 5–7 klasiv ukrainskoiu frazeolohiieiu [Enrichment of speech of 5-7th graders with Ukrainian phraseology]: *avtoref. dys.... kand. ped. nauk.*, Kyiv, Ukraina.
6. Levchenko, T., 2001. Zbahachennia movlennia uchniv 5–7 klasiv etnokulturoznavchoiu leksykoiu [Enrichment of speech of 5-7th graders with ethnocultural vocabulary]: *avtoref. dys.... kand. ped. nauk.*, Kyiv, Ukraina.
7. Aliksieieva, L., 2008. Robota nad uzhyvanniam uchniamy 5–7 klasiv vyrazhalnykh movnykh zasobiv u tekstakh riznykh styliv [Work on the usage of expressive speech means in texts of various genres by 5-7th graders]: *avtoref. dys.... kand. ped. nauk.*, Kyiv, Ukraina.
8. Boiko, N. I., 2000. Ekspresyvna leksyka ta yii leksykohrafichna interpretatsiia [Expressive vocabulary and its lexicographic interpretation], *Dyvoslovo*, № 7, s. 19–23.
9. Baranov, M. T., 1985. Nauchno-metodycheskye osnovy obohashchennia slovarnoho zapasa shkolnykov u protsesse yzuchennia russkoho yazyka v 4–8 klassakh [Scientific-and-methodological foundations for the enrichment of the vocabulary of schoolchildren in the process of the Russian language acquisition in 4-8 grades]: *dys.... dokt. ped. nauk.*, Moskva, Rossyia.
10. Zhynkyn, N. Y., 1960. Yssledovanyia vnutrennei rechy [Research of the inner speech]. *Yzvestyia APN RSFSR, Vyp. 113*, Moskva, Rossyia, s. 113–118.
11. Kucheruk, O. A. , 2011. *Systema metodiv navchannia ukrainskoii movy v osnovnii shkoli: teoriia i praktyka* [The system of methods of teaching the Ukrainian language in the basic school: theory and practice], Zhytomyr, Ukraina: ZhDU im. I. Franka.
12. Holub, N. B., Novosolova, V. I., 2018. *Ukrainska mova. Pidruchnyk dlia 10 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [The Ukrainian language. Textbook for the 10th grade of comprehensive schools], Kyiv, Ukraina: Pedahohichna dumka.
13. Holub, N. B., Horoshkina, O. M., Novosolova, V. I., 2019. *Ukrainska mova (riven standartu) pidruchnyk dlia 11 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [The Ukrainian language (standard level) Textbook for the 11th grade of comprehensive schools], Kyiv, Ukraina: Pedahohichna dumka.